

DOI: 10.5281/zenodo.14281962

BEYNƏLXALQ HÜQUQ SUBYEKTLƏRİNİN TURİZM MÜNASİBƏTLƏRİNDƏ İŞTİRAKININ HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

İsgəndərli Soltan Dilsuz oğlu,
BDU Hüquq fakültəsi “İnsan hüquqları
və informasiya hüququ” UNESCO
kafedrasının magistranı.
 e-mail: xalillisona@gmail.com

Tədqiqat işində beynəlxalq hüquq subyektlərinin turizm münasibətlərində iştirakının hüquqi tənzimlənməsi məsələsi nəzərdən keçirilir. Qeyd edilir ki, beynəlxalq turizm iştirakçılarının hüquqlarını səmərəli şəkildə tənzimləmək üçün müxtəlif aspektləri, o cümlədən istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi, mədəni irsin qorunması, turizm regionlarının təhlükəsizliyinin və davamlı inkişafının təmin edilməsini nəzərə almaq lazımdır. Beynəlxalq turizmin inkişaf dinamikasının davamlı monitorinqi və təhlili, həmçinin pandemiya və ya ekoloji fəlakətlər kimi yeni çağırış və təhdidlərə vaxtında reaksiya verilməsi də bu sahədə iştirakçıların hüquqlarının tənzimlənməsinin mühüm aspektlərindəndir.

Açar sözlər: beynəlxalq hüquq subyektləri, turizm münasibətləri, hüquqi tənzimlənmə, mədəni irs, turizm regionlarının təhlükəsizliyi, turizm-hüquq normaları, beynəlxalq turizm hüququ.

Tədqiqat mövzusunun aktuallığı. Qloballaşma və beynəlxalq turizmə diqqətin artması nəzərə alınaraq bu sahədə iştirakçıların hüquqlarının tənzimlənməsi xüsusən həmiyyət kəsb edir. Turist axınının artması və bu sahədə beynəlxalq müqavilə və sazişlərin sayının artması həm dövlətlərə, həm də bey-

nəlxalq hüququn digər subyektlərinə aid hüquqi məsələlərin diqqətlə təhlilini və həllini tələb edir.

Beynəlxalq turizm iştirakçılarının hüquqlarını səmərəli şəkildə tənzimləmək üçün müxtəlif aspektləri, o cümlədən istehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi, mədəni irsin qorunması, turizm regionlarının təhlükəsizliyinin və davamlı inkişafının təmin edilməsini nəzərə almaq lazımdır. Beynəlxalq turizmin inkişaf dinamikasının davamlı monitorinqi və təhlili, həmçinin pandemiya və ya ekoloji fəlakətlər kimi yeni çağırış və təhdidlərə vaxtında reaksiya verilməsi də bu sahədə iştirakçıların hüquqlarının tənzimlənməsinin mühüm aspektlərindəndir.

Turizm sahəsində milli qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara və normalara uyğunlaşdırılması da mühüm aspektidir. Bu, beynəlxalq turizmin hüquqi tənzimlənməsində ziddiyyətlərin və münaqişələrin aradan qaldırılmasına kömək edir və turizm sənayesinin iştirakçıları üçün daha proqnozlaşdırıla bilən və sabit mühit təmin edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Bu tədqiqatın məqsədi mövcud təcrübənin və hüquqi bazanın təhlili əsasında turizm münasibətlərində subyektlərin iştirakının beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinə dair təkliflər hazırlamaqdır. Əsas vəzifələr aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasında münasibətləri tən-

zimləyən əsas hüquqi prinsipləri və mexanizmləri müəyyən etmək üçün turizm sahəsində mövcud beynəlxalq müqavilə və sazişlərin təhlili.

2. Xarici turistlərin ölkəyə gəlməsi, qalması və təhlükəsizliyi ilə bağlı müxtəlif ölkələrin milli qanunvericiliyinin, habelə xarici şirkətlər tərəfindən turizm biznesinin aparılması qaydalarının öyrənilməsi.

3. Turizm sahəsində mövcud beynəlxalq və milli qanunvericilik bazalarının effektivliyini və çatışmazlıqlarını onların əlavə və ya dəyişdirilməsi ehtiyacını müəyyən etmək üçün qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Elmi yenilik beynəlxalq hüququn subyektlərinin iştirakı ilə turizm münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin hərtərəfli təhlili və onun optimallaşdırılması və təkmilləşdirilməsi üzrə təkliflərin hazırlanmasındadır. Tədqiqatın elmi yeniliyi onun beynəlxalq hüququn subyektlərinin iştirakı ilə turizm münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsinin təhlilinə kompleks yanaşmasında özünü göstərir. Ayrı-ayrı aspektlərin və ya fərdi qaydaların təhlili ilə məhdudlaşan əvvəlki tədqiqatlardan fərqli olaraq, bu tədqiqat beynəlxalq səviyyədə turizmi tənzimləyən geniş norma və prinsipləri əhatə etməyə çalışır.

Əsas elmi müddəalar aşağıdakıları əhatə edir:

1. Turizm münasibətlərinin səmərəli tənzimlənməsi istehlakçıların hüquqları, mədəni irsin qorunması, qeyri-qanuni miqrasiya və terrorizmlə mübarizə kimi müxtəlif aspektlərin hərtərəfli təhlilini və nəzərə alınmasını tələb edir.

2. Turizm sahəsində milli qanunvericiliyin və beynəlxalq norma və standartların uyğunlaşdırılması zərurəti. Bu, vahid hüquqi məkanın yaradılmasına kömək edir və turizm

sənayesinin bütün iştirakçılarının maraqlarının daha səmərəli müdafiəsini təmin edir.

3. Turizm sektorunda istehlakçıların hüquqlarının, o cümlədən məlumatalmaq hüququnun, xidmətlərin təhlükəsizliyinin və hüquqların pozulması halında kompensasiya tələb olunmasının təmin edilməsi.

4. Turizmin dayanıqlı inkişafını təmin etmək üçün turizm bölgələrində mədəni irsin qorunması və mühafizəsi mexanizmlərinin işlənilib hazırlanmasının vacibliyi.

Beynəlxalq turizm konsepsiyası və onun xüsusiyyətləri barədə qeyd etməliyik ki, beynəlxalq turizm xaricdən gələn ziyarətçilərin müxtəlif ehtiyaclarını ödəməyə yönəlmiş bir sıra turizm xidmətləri və malların tədarükünü əhatə edən çoxşaxəli bir işdir. Beynəlxalq turizm xarici ölkələrə gedən şəxslərin orada qaldıqları müddətdə heç bir biznes fəaliyyətində iştirak etməmələrini nəzərdə tutan bir prosesdir.

Beynəlxalq Əmək Təşkilatı (BƏT) mütəxəssislərinin fikrincə, turizm aşağıdakı kimi müəyyən edilə bilər:

– fərdlərin subyektiv şüuruna əsasən tənzimləndiyi üçün insandan asılı olan bir prosesdir;

– iqtisadi fəaliyyət formasıdır. Belə ki, turizm sektoru müxtəlif xarici səfərləri təşkil edən çoxsaylı şirkətlərin fəaliyyət sahəsidir;

– turistlərə xidmət göstərmək və onlara müxtəlif mal və xidmətlər təklif etmək üçün istehsalın təşkil edildiyi sənaye sahəsidir.

Bu gün turizm fəaliyyətinə müxtəlif təriflər səsləndirilir. Turizm, bir insanın adi yaşayış yerindən başqa ölkəyə və ya eyni ölkə daxilində fərqli bir bölgəyə müvəqqəti səyahətini əhatə edir. Bu səfərlər, adətən, təyinat yerində ödənişli işlər yerinə yetirmədən əyləncə, istirahət, sağlamlıq, yaşayış, kəşfiyyat və ya təhsil məqsədi ilə həyata

keçirilir. Eyni zamanda, turizm insanların unikal təcrübələrə can atmaqla müxtəlifliyə olan istəklərini təmin etmək üçün vacib bir vasitə kimi qəbul edilir. Turizm insanların müxtəlif mədəniyyətlər, adət-ənənələr və təbii mənzərələrlə qarşılıqlı əlaqədə olması üçün geniş imkan yaradır [11, s.5].

Turizm sözü bir çox dillərdə çox uzun müddətdir istifadə olunur. "Grand Tour" ifadəsi sözün gəldiyi yerdir və ilk olaraq gənc zadəganların XVII və XVIII əsrlərdə öyrənmək üçün getdikləri səyahəti nəzərdə tuturdu. 1800-cü illərdə bu cür səyahətlər digər insan qrupları arasında populyarlaşdı. Səfərlər insanlara müxtəlif həyat yollarını göstərmək məqsədi daşıyırdı. Yüzlərdədir ki, turizmin əsas məqsədi insanları başqa ölkələrə gətirmək və orada yaşayan insanları tanımaq və anlamağa kömək etmək olmuşdur. Turistlər üçün ən vacib şeylər aşağıdakılardır:

1. Adətən, yaşadığımız yerdən fərqli bir yerə köçmək. Turizm insanların normal yaşadıkları yerlərdən başqa yerlərdə qaldıkları səyahət növüdür.

2. İnsanların qısa müddətdə yerdəyişməsi. Ən çox yayılmış səyahət növü iki-üç gün davam edən həftə sonu səfərləridir. Sonra yeddi-səkkiz gün davam edən qısa səfərlər və nəhayət, oniki gün və ya daha çox davam edən səfərlər gəlir.

3. Müvəqqəti qalmaq üçün başqa bir yer tapmaq. Bu yer sabit və ya uzun müddətli qaldığımız evdən başqa yer olmalıdır. İşlə (maasla) heç bir əlaqəsi olmamalıdır. Bu detallı nəzərə almaq vacibdir, çünki işləyən birinin davranışı turistdən fərqlidir və onu turizm adlandırmaq olmaz. Başqa bir qayda budur ki, ziyarətçilər eyni yerdə ardıcıl 12 aydan çox qala bilməzlər. Əgər kimsə bir yerdə bir ildən çox qalır və ya qalmağı planlaşdırırsa, o şəxs turizm səbəbi ilə daimi

sakin olduqları üçün turist deyil.

4. Başqa əraziyə və ya ölkəyə qayıtmaq üçün adi evi tərk etmək. Daimi yaşadığımız ərazi daxilində səyahət etmək, hərgün işə getmək kimi turizm sayılmır. Ölkə daxili səyahətlərə dair məlumatlara görə, bəzi qrup insanlar hərgün müəyyən vaxt və məsafə üçün işə getməli olurlar. Beləliklə, kiçik bir şəhərdə işləmək üçün səyahət 20-30 dəqiqə çəkir və bir neçə kilometr uzunluğundadır. Böyük bir şəhərdə bu, üç saata qədər çəkə bilər və uzunluğu 50 ilə 100 km arasındadır. Kiçik bir kənddə yaşayan biri üçün 70 km-lik yoluzundur. Demək olar ki, bu məsafə böyük şəhərlərin şəhər sərhədləri daxilindədir.

5. Getdiy yerdə gəlir götürmək məqsədinin olmaması. Bu qayda əsasən deyir ki, səfərin əsas səbəbi səfər yerindəki mənbə tərəfindən ödənilən bir şey etmək olmamalıdır. Yox, hansısa ölkəyə başqasının yanında işləməyə gələndə turist deyil, işçi deyilir. Bu, həm ölkə daxilində turizm, həm də ölkələr arasında səyahətə aiddir. Eyni ölkədən kimsə pula başa gələn və həmin yerdə (və ya ölkədə) ödəniləcək bir işi görmək üçün başqa yerə (və ya ölkəyə) gedirsə, həmin şəxs həmin yerin turisti deyildir.

Yuxarıda göstərilən xüsusiyyətlərə və amillərə nəzər salsaq, turizmin aşağıdakı əlamətlərini qeyd edə bilərik [30]. Bu səfərlər, istər iş, istərsə də zövq üçün olsun, insanları normal yaşadıkları və işlədikləri yerlərdən uzaqlaşdırır. Şəhərin başqa yerlərində alış-verişə gedən şəhər adamı evindən çıxmıdığı üçün turist deyil.

Beləliklə, turizm insanların daimi və ya uzun müddət yaşamadıkları və işlərinin bir-biri ilə əlaqəli olmadığı yerlərdə səyahət edərkən və qaldıkları zaman sahib olduqları əlaqələr, hadisələr və fəaliyyətlər məcmusudur. Bütün dünyada ölkələr arasında turizm

çox vacib amildir. Hər il təxminən 500 milyon insan tətill üçün başqa ölkələrə gedir. Beynəlxalq turizm istirahət üçün geniş istifadə olunan bir yoldur və eyni zamanda, dünya iqtisadiyyatının çox sürətlə inkişaf edən bir sahəsidir. Amma xarici turizmin artımı ilə bağlı statistik məlumatlar həmişə düzgün olmur, çünki nə qədər turistin gəlib-getdiyini izləmək çətindir. Turistlərin hərəkət etməsi üçün vahid normal yol yoxdur, ona görə də ölkələr arasında statistik məlumatları müqayisə etmək çətindir.

Xarici turizm çox qeyri-müəyyən və müərkəb olduğu üçün onun ümumi axışını və dünyaya necə təsir etdiyini yaxşı təsəvvür etmək çətindir [31]. Hazırda turizm beynəlxalq ticarətin böyük bir hissəsidir. Bu, bir çox ölkənin ixrac etdiyi əsas məhsullardan biridir və iqtisadi artım üçün əsas məqsəddir. Beynəlxalq turizm təsir edən bir çox həm müsbət, həm də mənfi amillər mövcuddur. Bu amilləri qlobal iqtisadi artımın ümumi tendensiyalarında görmək olar. Keçdiyimiz illərdə beynəlxalq turizm sahəsi görünməmiş artım templərinin şahidi oldu. Burada görkəmli turizm istiqamətləri əhəmiyyətli maliyyə gəlirləri verdi.

Beləliklə, 2007-ci ildə beynəlxalq turistlərin sayı təxminən 900 milyon nəfər olmuşdur. Son illərdə beynəlxalq turizm 730 milyard ABŞ dolları həcmində əhəmiyyətli gəlir əldə edərək, ev sahibi ölkələrin iqtisadi rifahına əhəmiyyətli dərəcədə töhfə verir. Qeyd edək ki, 2019-cu ildə bu rəqəmlər ikiqat artaraq, 1,458 milyon nəfərə çataraq, nəzərəcarpacaq dərəcədə artım göstərərək və ümumilikdə 1,478 milyard dollar təşkil edib [22, s.38]. Beynəlxalq turizmin dövlətlərin iqtisadi artımına töhfə verməkdə əhəmiyyətli potensialını nəzərə alaraq, turizm sənayesi daxilində müasir problemlərin həllinə yerli

icmaların və digər maraqlı tərəflərin cəlb edilməsinin vacibliyini etiraf etmək vacibdir. Müxtəlif dövlətlər daxili səyahətləri təşviq etmək və həvəsləndirmək yolu ilə xarici turizmin trayektoriyasını yönləndirməyə fəal şəkildə çalışırlar.

Beləliklə, beynəlxalq turizmin sənaye sahəsi kimi vəziyyətinin araşdırılması, ölkəyə gəlmə və daxili turizmin inkişafı üçün strategiyaların formalaşdırılması, ölkənin sosial-iqtisadi tərəqqisində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Hər bir ölkədə turizmin inkişafı proqramı inteqrasiya olunmuş strategiya prinsiplərinə uyğun hazırlanır. Bu proqramlar milli, regional və beynəlxalq amilləri nəzərə alır. Proqramın belə hazırlanması həm yerli, həm də beynəlxalq amillərdən istifadə etməyə imkan verir. Digər tərəfdən, çoxmillətli turizm müəssisələrinin fəaliyyəti yerli əhalinin həyat səviyyəsini yaxşılaşdırmağa çalışır. İnsanlara yeni imkanlar verilir və onların bir çox yaradıcı məhsulları üçün yeni bazar yaranır. Bunun nəticəsidir ki, turistlərin əksəriyyəti getdikləri xalqların milli adət-ənənələri, xalq yaradıcılığı nümunələri ilə maraqlanır. Bundan əlavə, beynəlxalq turizm insanlar arasında mədəni, siyasi və iqtisadi əlaqələri inkişaf etdirməklə yanaşı, həm də dostluq və həmrəyliyi inkişaf etdirməyə kömək edir. Bu faktor vasitəsilə bölgədə beynəlxalq əlamətlər milli xüsusiyyətlərlə gücləndirilir [3, s.9]. Beynəlxalq turizm ölkənin iqtisadi, sosial və mədəni inkişafına müxtəlif yollarla töhfə verən mühüm sektordur və aşağıda göstərilən əsas funksiyaları yerinə yetirir.

1. Xarici valyuta qazancları: beynəlxalq turizm ölkəyə valyuta gətirir. Xarici turistlər yaşayış, yemək, alış-veriş və digər turizm xidmətləri üçün yerli valyutadan istifadə edirlər və bu, ölkənin valyuta ehtiyatlarını

artıra bilər. Valyuta gəlirləri ölkənin beynəlxalq ticarət balansına və iqtisadi sabitliyinə töhfə verir.

2. Turizm xidməti şəbəkəsinin genişlənməsi: turizm yerli biznesin genişlənməsini dəstəkləyir. Otellər, restoranlar, turoperatorlar, bələdçilər və nəqliyyat təminatçıları kimi turizm xidmətləri göstərən müəssisələr turistlərin artan tələbatı ilə böyüyür.

3. Məşğulluğun artması: turizm sektoru bir çox insana iş imkanları təqdim edir. Otellərdə, restoranlarda, hava limanlarında və turistik məkanlarda minlərlə insan işləyir. Turizm işsizliyi azalda və yerli əhalinin gəlirlərini artırmağa bilər.

4. Mədəni mübadilə: turizm müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlaşmasına imkan verir və mədəni mübadilələri təşviq edə bilər. Turistlər yerli adət-ənənələr, yeməklər, incəsənət və mədəniyyətlə tanış olurlar. Bu, mədəni anlayışı artırır və insanların dünyagörüşünü zənginləşdirir.

5. İnfrastrukturun inkişafı: Turizm ölkənin infrastrukturunun inkişafına töhfə verə bilər. Yeni hava limanları, yollar, mehmanxanalar və turizm obyektləri tikilir ki, bu da, ümumi infrastrukturun yaxşılaşmasına səbəb olur.

Bununla belə, turizmin bəzi mənfi təsirləri də ola bilər, xüsusən də, ətraf mühitə təsirlər, mədəni aşınma və qiymət artımları kimi problemlər. Buna görə də, turizmin idarə edilməsi və davamlı turizm təcrübələri bu mənfi təsirləri minimuma endirmək üçün vacibdir [3, s.55].

Ümumiyyətlə, beynəlxalq turizm ideyasına müasir baxışların tədqiqi üç əsas yanaşmanı ortaya qoyur.

1. Beynəlxalq turizm daimi yaşayış yerindən (ərazisindən) əməkhaqqı almaq və peşəkar fəaliyyətlə məşğul olmaqdan asılı

olmayan, insanların sərbəst hərəkət sistemi kimi görünür. Bundan əlavə, beynəlxalq turizmində insanların transsərhəd hərəkəti kimi görüldüyü nümayiş etdirilir.

2. Beynəlxalq turizm global iqtisadiyyatın bir sahəsi kimi, belə yerdəyişmə nəticəsində yaranan tələblərə uyğun olaraq, yaradılan geniş əmtəə və xidmətlər sahəsidir. O, əsasən, beynəlxalq iqtisadi qarşılıqlı fəaliyyətə yönəldilməsi ilə seçilir.

3. Beynəlxalq turizm fəaliyyəti beynəlxalq turizm biznesində subyektlərin xarici iqtisadi fəaliyyəti kimi müəyyən edilir.

Turizm, bəzən, aşağıda göstərilən sahələr kontekstində baxılır:

- sosial təcrübə;
- asudə vaxt fəaliyyəti;
- tələb forması;
- mədəni tədbir;
- iqtisadiyyatın öyrənilməsi.

Amma geniş mənada turizm ideyasına da müxtəlif aspektlərdən baxılır. Yəni vurğulanır ki, “turizm” ideyası üç əsas şəkildə özünü göstərməyə meyillidir:

1) insanın aktiv istirahəti və sağlamlığının yaxşılaşdırılması üçün faydalı olan səyahətlər vasitəsilə asudə vaxt keçirmə sistemi və məlumatları, eləcə də turizmi inkişaf etdirən əsas xüsusiyyətlər kimi təhsil və mədəniyyət sahələri haqqında daha çox öyrənmək və s. bu kateqoriyaya aiddir;

2) bir ölkədə hərəkət etmək, səyahət etmək fikri turizm məlumatlarını izləmək üçün istifadə olunur və eyni zamanda, miqrasiya forması kimi görünür;

3) turizmi mürəkkəb sosial və iqtisadi vəziyyət kimi təsvir edən və əslində nə ilə bağlı olduğunu göstərən terminlər qrupu.

Bir sıra müəlliflər beynəlxalq və xarici turizm anlayışlarını birləşdirirlər. Xarici turizm, bəzən, beynəlxalq turizmin alt hissəsi

kimi qəbul edilir. İ.A.Çebotarevanın fikrincə, beynəlxalq münasibətlər sahəsi bir sıra turizm xidmətlərinin istehsalı, satışı və istehlakından təsirlənir. Bu xidmətlər fərdlərin istirahət məqsədləri üçün öz ölkələrindən başqa ölkəyə mütəşəkkil müvəqqəti köçürülməsini nəzərdə tutur.

Qeyd etmək vacibdir ki, bu fəaliyyətlər beynəlxalq hüququn prinsip və normaları ilə tənzimlənir və gəlir əldə etmək üçün nəzərdə tutulmur. Beynəlxalq münasibətlərin bu xüsusi təzahürü beynəlxalq turizm fəaliyyəti sferasında hüquqi tənzimləmə dairəsinə daxil olur [2, s.29].

Dövlət sərhədlərini keçmək üçün turist icazəsinin alınması beynəlxalq turizmin vacib hissəsidir və onu unikal edən proseslərdəndir. Dil maneəsi nə qədər böyükdürsə, insanların ölkələr arasında sərbəst hərəkət etməsi bir o qədər çətinləşir. Bunun turistlərin qeydiyyatı ilə heç bir əlaqəsi yoxdur, lakin turistlərin müxtəlif ölkələrdə olduqları zaman bir-birləri ilə necə danışıqlarına böyük təsir göstərir. Çünki xarici turizm daxili turizmdən çox fərqlidir.

Beynəlxalq turizmin bir ölkənin tədiyyə balansına təsiri onun başqa bir cəhətini göstərir ki, o da, iqtisadi xarakterə malikdir. Xarici turistlər onları qəbul edən ölkədə əşyalar aldıqda və xidmətlərdən istifadə etdikdə ölkənin büdcəsinə xaricdən nağd pul gətirirlər. Bu, tədiyyə balansına kömək edir. Bu yolla xarici qonaqların gəlişi “aktiv turizm” kimi tanınır. Digər tərəfdən, qonaqlar normal yaşadıqları yeri tərk etdikdə, milli valyutada tərk edir.

Beynəlxalq turizmin iki növü var: gediş və gəliş. Turist axınının istiqaməti hər növ üçün fərqlidir. Hərəkət etdiyi yerdən asılı olaraq, turist, eyni zamanda, həm gedən, həm də gələn səyahətçi ola bilər.

Hazırda beynəlxalq turizmin iqtisadi nəzəriyyəsinin səmərəliliyinin müəyyən edilməsinə iki yanaşma mövcuddur: birincisi, beynəlxalq turizm kanalı vasitəsilə xarici valyuta daxilolmalarının və xərclərinin səmərəliliyinin araşdırılmasına və ya xarici ticarət fəaliyyətinin sahəsi kimi öyrənilməsinə əsaslanır; ikincisi, beynəlxalq turizmin ölkənin milli gəlirinin formalaşmasına töhfə verən iqtisadi sahə kimi təqdim edilməsinə əsaslanır.

Təhlil göstərir ki, bu iki yanaşma arasında heç bir prinsiplial fərq yoxdur, çünki onlar turizm xidmətlərinin istehsal effektivliyini müəyyən edən iqtisadi göstəricilərdən irəli gəlir və buna görə də əsaslı şəkildə bağlıdır [4, s.122].

Turizm sənayesinin sürətli inkişafı dövrümüzün xarakterik xüsusiyyətidir. Xüsusilə, beynəlxalq turizm o qədər sürətlə genişlənir ki, o, özlüyündə tədqiqat obyektinə çevrilib. Bu artım onun inkişaf tendensiyaları ilə bağlı ixtisaslaşmış tədqiqatlara ehtiyac yaratdı. Nəticədə turizm sektorunun planlı tənzimlənməsinə, idarə olunmasına və ərazi təşkilinə diqqət artır. Son illərdə turizmin təşkili vəzifəsi qlobal miqyas olaraq, əsasən, beynəlxalq fəaliyyət sferasına keçib.

Turizm artıq dünyanın müxtəlif yerlərindən olan insanları bir-birinə daha da yaxınlaşdıran bir vasitə deyil, milyonlarla insanın üzləşdiyi sosial və iqtisadi problemləri həll edən mühüm fəaliyyət sahəsinə çevrilmişdir. Bu sektorun genişlənməsi çoxlu sayda yeni iş yerlərinin açılmasına səbəb olub, iqtisadi inkişafa mühüm töhfə verib.

Dünyanın hər yerində insanlar əsrlər boyu bəşəriyyəti ovsunlayan müqəddəs və tarixi əhəmiyyətli yerlərə baş çəkməkdə davam edir. Çox vaxt möhtəşəm tarixi abidələrlə bəzədilmiş bu yerlər dərin mədəni və təhsil təcrübələri təklif edir. Məsələn, eramızdan

əvvəl III minillikdə mədəniyyət mərkəzi kimi tanınan Misir turistlər üçün çox axtarılan bir yer olaraq qalır. Dünyanın “Yeddi möcüzə”sindən biri kimi qəbul edilən Qədim Misir piramidaları və bu piramidaların qarşısında keşiyində duran simvolik Sfenks heykəli təkcə turistik yerlər deyil, həm də zəngin tarixi və elmi biliklərə açılan qapılardır.

Bu abidələr eramızdan əvvəl III minillikdə Misiri bürokratik monarxiya ilə idarə edən fironların tarixi povestlərinin anbarıdır. Bu abidələri ziyarət edənlər fironlarla əlaqəli füsunkar miflərlə qarşılaşır və onların məzarlarından çıxarılan artefaktlara baxmaq imkanı əldə edirlər. Bundan əlavə, turistlər müasir elmdə irəliləyişlərə baxmayaraq, hələ də tam başa düşülməyən mumiyalaşdırmanın sirləri haqqında məlumat əldə edirlər.

Beləliklə, beynəlxalq turizmin çiçəklənməsi təkcə xalqlar arasında mədəni mübadiləni və qarşılıqlı anlaşmanı gücləndirmir, həm də bəşər tarixinin qorunub saxlanması və təfsirində mühüm rol oynayır. O, müasir cəmiyyətlərə özlərindən əvvəlki sivilizasiyaları qiymətləndirməyə və onlardan dərs almağa imkan verən indiki ilə keçmiş birlişdirən körpü rolunu oynayır [41].

Beynəlxalq turizm cəlb olunan ölkələrə əhəmiyyətli dərəcədə fayda verən bir neçə mühüm funksiyaya xidmət edir. Bu funksiyalar aşağıdakılardır:

1. Xarici valyuta gəlirləri: Beynəlxalq turizmin əsas rollarından biri ev sahibi ölkə üçün xarici valyuta yaratmaqdır. Xarici kapitalın bu axını hər bir ölkənin iqtisadi sabitliyi və inkişafı üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir, çünki o, müxtəlif milli layihələr və xərclər üçün mövcud olan maliyyə resurslarını artırır.

2. Turizm xidmətlərinin genişləndirilməsi: Beynəlxalq turizm turizm xidmətləri şəbə-

kəsinin böyüməsinə kömək edir. Bura otel və restoranlardan tutmuş turizm agentliklərinə və mədəniyyət obyektlərinə qədər hər şey daxildir. Bu xidmətlərin genişləndirilməsi yeni iş yerlərinin açılmasına, yerli əhalinin məşğulluq imkanlarının yaradılmasına səbəb olur.

3. Məşğulluğun şaxələndirilməsi: Turizm ölkə daxilində məşğulluq üçün yeni sahələr və istiqamətlər açır. Bu, təkcə birbaşa turizm sektorunda deyil, həm də qida istehsalı, pərakəndə satış və nəqliyyat kimi əlaqəli sənayelərdə iş yerləri yaradır. Bu diversifikasiya yerli iqtisadiyyatı sabitləşdirməyə və tək sənayelərdən asılılığı azaltmağa kömək edir.

Ümumiyyətlə, turizmin ölkəyə təsiri böyükdür. Turizm investisiyalar və ondan əldə edilən gəlirlər vasitəsilə yeni müəssisələrin yaradılmasını təşviq etməklə iqtisadi inkişafı stimullaşdırır. Bu da, öz növbəsində, ən aktual qlobal problemlərdən biri olan işsizliyin aradan qaldırılmasına kömək edir. Bundan əlavə, turizmdən əldə edilən əlavə gəlirlər ölkə büdcəsinə töhfə verir ki, bu da, dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda çalışan işçilərin maaşlarının artırılmasına, təqaüd imkanlarının yüksəldilməsinə və digər iqtisadi faydalara səbəb ola bilər.

Turizmin inkişafı qlobal ümumi daxili məhsulun (ÜDM) artım templərinə uyğunlaşmağa meyillidir ki, bu da, onun dünya iqtisadiyyatında ayrılmaz rolunu göstərir. Bununla belə, turist səyahətinin dinamikası həm milli, həm də qlobal bazarların iqtisadi şərtlərinə kifayət qədər həssasdır. Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq turizmin inkişafı vahid deyil, o, təkcə illik deyil, həm də regional olaraq dəyişir.

Məsələn, 1990-cı illərin sonlarında Avropa ölkələri bütün beynəlxalq turistlərin təxminən 59%-ni qəbul edirdi. Digər tərəfdən, Asiya

və Sakit okean regionları təxminən 14% təşkil edib. Yaxın Şərq (Misir, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri və İsrail kimi ölkələr daxil olmaqla) və Cənub-Şərqi Asiya (Sinqapur, Tayland və İndoneziya daxil olmaqla) kimi bölgələrə turist axını durmadan artır.

Beynəlxalq turizm, ilk növbədə, asudə vaxt və ödənişli məzuniyyət hüququ prinsipləri ilə idarə olunsa da, müxtəlif dövlətlərin iqtisadi maraqlarını da nəzərə almaq vacibdir. Bu amil müəyyən bir dövlətin beynəlxalq turizm sferasında iştirak səviyyəsinin artmasına səbəb olur. Etiraf etmək vacibdir ki, dövlət beynəlxalq turizmlə təkcə ziyarətçilərin alıcısı və ya “idخالçısı” kimi deyil, həm də müvafiq sahədə dövlət siyasətinin işlənilib hazırlanması və səlahiyyətli hökumət strukturlarının yaradılması yolu ilə tənzimləyici tədbirləri həyata keçirən fəal agent kimi fəaliyyət göstərir [2,s.100].

Səyahət dinamikası və əlaqəli texnologiyalar planetimizdə və ətrafında sürətlə inkişaf edir. Bu texnologiyalar inkişaf etdikcə, səyahət xərcləri azalır və bu, getdikcə daha çox insan üçün əlçatan olur. Bu əlçatanlıq dünyamızı effektiv şəkildə əlçatan edir, fərdlərin həm biznes, həm də istirahət üçün yeni yerləri kəşf etmələrini həmişəkindən daha asan edir.

Turizm istirahət və ya iş məqsədləri üçün edilən bütün səyahətləri əhatə edir. Ümumdünya Turizm Təşkilatına görə, turist istirahət, işgüzar və ya ödənişli fəaliyyətlə əlaqəli olmayan digər məqsədlər üçün iyirmi dörd saatdan az və bir ildən çox olmayan hər hansı bir yerə səyahət edən və orada qalan şəxsdir.

Bu gün turizmin iqtisadi miqyası neft ixracı, qida məhsulları və ya avtomobillər kimi əsas global sənayelərlə rəqabət aparır və bu onun beynəlxalq ticarətdəki əhəmiyyətini

vurğulayır. Xüsusilə, bir çox inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün turizm həyatı bir gəlir mənbəyinə çevrilmişdir. Turizmdəki bu artım sektorlar arasında rəqabətin artması ilə müşayiət olunur.

Turizm sənayesində çalışanlar səyahət edən insanların müxtəlif ehtiyaclarını başa düşmək və onlara cavab verməkdə mahir olmalıdırlar. Bu sənayedə uğur çox vaxt bu ehtiyacları qabaqcadan görmək və effektiv şəkildə təmin etmək bacarığı ilə müəyyən edilir. Bununla belə, turizm sənayesi digər sektorlarla müqayisədə innovasiyalarda geri qalır. Avtomobil kimi sənayelər yeni modellərə əhəmiyyətli investisiyalar hesabına istehlak tələbinin müəyyən edilməsində və yaradılmasında fəal olsalar da, turizm sənayesi çox vaxt dəyişən istehlakçı seçimlərinə daha yavaş reaksiya verir.

Məsələn, avtomobil sənayesi nəinki istehlakçı gözləntilərinə cavab verən, həm də formalaşdıran yeni modellərin inkişafına böyük sərmayə qoyur, hətta istehlakçılar bu ehtiyacları açıq şəkildə ifadə etməzdən əvvəl yeni nəqliyyat vasitələrinə istək yaradır. Bu yanaşma təkcə istehlakçı tələblərinə cavab vermir, həm də onların gələcək məhsullara dair gözləntilərini formalaşdırır.

Müqayisə üçün turizm sənayesi istehlakçıların tələblərini təxmin etmək və formalaşdırmaqdan əlavə, onlara reaksiya verməklə daha yavaş uyğunlaşmağa meyillidir. Xüsusilə, istehlakçı seçimlərindəki sürətli dəyişikliklər və qlobal bazarda rəqabətə davamlı qalmaq üçün tez uyğunlaşmanın vacibliyi nəzərə alındıqda bu, çatışmazlıq kimi qəbul edilir [27]. Bundan əlavə, neft kimi xammal qıtlığı kimi amillər innovasiyalar etmək və bazarı irəli aparmaq üçün digər sənayelərdə nəzərə alınır ki, bu da turizm sənayesinə də fayda verə bilər.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Bilalov B.Ə. Turizm fəaliyyətinin tənzimlənməsi/Bilalov B.-Bakı: Mütərcim,-2006, 280 s.
2. Əliyev Ə.İ., Aslanov E.Z. Beynəlxalq turizm hüququ/Əliyev.Ə.İ., Aslanov.E.Z. - Bakı: NAT MMC Nəşr, 2011, 475 s.
3. Hüseynov İ., Əfəndiyeva N. Turizmin əsasları/Hüseynov.İ., Əfəndiyeva.N. - Bakı: Mars-Print NPF, 2007, 442 s.
4. Kasumov R.M. Beynəlxalq turizm bazarı/ Kasumova R.M. - Bakı: İqtisad Universiteti Nəşriyyatı, 2012, 270 s.
5. Глобальный этический кодекс туризма, утвержденный резолюцией A/RES/406(XIII) на тринадцатой сессии Генеральной ассамблеи ВТО // 27(1), 1999, 27 с.
6. Законодательный сборник Азербайджанской Республики. Баку, 2013, 726 с.
7. Рагимов Т. С. Международное туристское право: тенденции и развитие // Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения // 4, 2015, с. 603-608.
8. Абдуллаев Р. Правовое регулирование туристской деятельности в Азербайджане. Баку, 2017, 656 с.
9. Билалов Б.А. "Регулирование туристской деятельности." Баку: Муртаджим, 2016, 276 с.
10. Борисов К.Г. Международный туризм и право: учеб. пособие. М., 2014.
11. Воскресенский В.Ю. Международный туризм. М.: Юнити-дана, 2006, 255 с.
12. Гасанов А.Н. "Государственное регулирование развития туризма в Азербайджане." Статья на тему, // -2015.
13. Гасанов И. Правовые аспекты развития туризма в Азербайджане. Баку, 2018.
14. Дурович А.П. Организация туризма. Мн.: Новое знание, 2016, 639 с.
15. Жарков Г.Н. Правовое обеспечение международного туризма: учеб. практ. пособие. Киев, 2014.
16. Канга Д.Г. Управление туристской индустрией. // Издательство: Финансы и статистика, 2017, 160 с.
17. Корнеев С.Е., Викулова О.Н. Международно-правовое регулирование туристской деятельности. //Туризм: право и экономика. 2015, 4, с.24–27.
18. Мамедов Н. Законодательство о туризме в Азербайджане: анализ и перспективы. Баку, 2020.
19. Рустам Г. Туристский бизнес в Азербайджане: правовые аспекты и регулирование. //Tourism business in Azerbaijan: legal aspects and regulation, 2019.
20. Рустамов Э. Правовая система туризма в Азербайджане. Баку, 2016.
21. Самойленко А.А. География туризма. Учебное пособие. Ростов-на-Дону, «Феникс», 2006, 368 с.
22. Цёхла С.Ю., Плугарь Е.В. Развитие международного туризма: тенденции и социально-экономические процессы. // Геополитика и экогеодинамика регионов, 2021, 7(1), с.38-47
23. Chris C., Michael H., Dallen T. Tourism: Principles and Practice by, Publisher: Pearson, Year of Publication: 2018, 12, 672 p.
24. Michael H., Stephen J.P. Tourism: Change, Impacts, and Opportunities" by C. Publisher: Routledge, Year of Publication: 2014, 4, 592 p.
25. Peter J.B., Marina N. International Tourism: A Global Perspective. // Publisher: Palgrave Macmillan, Year of Publication: 2018, 2, 384 p.
26. Stephen P., Joanne C. Tourism Management: Managing for Change. Publisher: Butterworth-Heinemann, Year of Publication: 2014, 5, 536 p.
27. Van der Wal M. The understanding of international tourism development. Applied Studies in Agribusiness and Commerce. 2011, 5(34), p.53-54.
28. William F. Global Tourism by Theobald, Publisher: Elsevier, Year Publication, 2015, 3, 640 p.
29. Yvette R., Alan F. International Tourism: Cultures and Behavior. Publisher: Butterworth-Heinemann, Year of Publication: 2019, 416 p.

Elektron Resurs

30. Terminologiya [Elektron resurs] // URL: <https://www.turboreferat.ru>
31. Mezhdunarodniy-turizm/ [Elektron resurs] // URL: https://studopedia.ru/25_106984
32. Бюллетень международных договоров /

- [Elektron resurs] // URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/mul-62617.pdf>
33. Sports Tourism / [Elektron resurs] // URL: <http://www.unwto.org/sport-tourism>
34. Turizm-fealiyyetinin-tenzimlenmesi/ [Elektron resurs] // URL: <https://www.avetruthbooks.com/2021/08>
35. Мы помогаем предприятиям любого размера и любой специфики быстро перейти/ [Elektron resurs] // URL: <https://www.iprosoft.ru/docs/?nd=901737419>
36. The Constitution of the Republic of Azerbaijan/ [Elektron resurs] // URL: <https://president.az/ru/pages/view/azerbaijan/constitution>
37. FAOLEX Database / [Elektron resurs] // URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/aze128991.pdf>
38. Электронный фонд правовой/ [Elektron resurs] // URL: <https://docs.cntd.ru/document/901756803>
39. ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ БРОНИРОВАНИЯ В ТУРИЗМЕ/ [Elektron resurs] // URL: https://tourlib.net/stati_tourism/sokolova.htm
40. Amazonaws.com [Elektron resurs] // URL: <https://webunwto.s3.eu-west-amazonaws.com>
41. https://www.e-derslik.edu.az/noduploads/vet_pdf/turizm-taskili5ea3f12c3e0e7.pdf

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УЧАСТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В ТУРИСТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ

Искендерли Солтан Дильсуз оглы

Регулирование права участия субъектов международного права в туристических отношениях является актуальной темой, которая затрагивает взаимодействие между государствами, международными организациями, частными компаниями и индивидуальными туристами в контексте глобализованного мира. Это исследование направлено на анализ и совершенствование международно-правового регулирования в области туризма, что включает изучение правовых норм, регулирующих взаимодействия этих субъектов в рамках туристической индустрии. Исследование раскрывает, как международное право управляет такими аспектами, как визовая политика, защита прав туристов, ответственность сервисных и транспортных компаний, а также соблюдение стандартов безопасности и качества услуг. Важную роль в этом процессе играют международные договоры и конвенции, а также деятельность таких организаций, как Всемирная туристическая организация (UNWTO).

Особое внимание в исследовании уделяется потребности в гармонизации национальных законодательств с международными стандартами для обеспечения защиты прав всех участников туристических отношений. Это включает в себя не только права на безопасное путешествие и высокий уровень обслуживания, но и защиту культурного наследия и окружающей среды в местах притяжения туристов. Исследование подчеркивает, что совершенствование международно-правовых рамок в туристической сфере должно сопровождаться активным международным сотрудничеством и диалогом между всеми заинтересованными сторонами, включая правительства, частный сектор и гражданское общество. Это поможет не только укрепить правовые основы для туризма, но и способствовать устойчивому развитию и культурному обмену на глобальном уровне.

Ключевые слова: субъекты международного права, туристические отношения, правовое регулирование, культурное наследие, безопасность туристических регионов, туристско-правовые нормы, международное туристическое право.

LEGAL REGULATION OF THE PARTICIPATION OF INTERNATIONAL LEGAL ENTITIES IN TOURISM RELATIONS

Isgenderli Soltan Dilsuz oğlu

Regulation of the right of participation of subjects of international law in tourism relations is a hot topic that affects the interaction between states, international organizations, private companies and individual tourists in the context of a globalized world. This study is aimed at analyzing and improving international legal regulation in the field of tourism, which includes the study of legal norms governing the interactions of these entities within the tourism industry.

The study reveals how international law governs such aspects as visa policy, protection of tourists' rights, liability of service and transport companies, and compliance with safety and quality standards. International treaties and conventions play an important role in this process, as well as the activities of organizations such as the World Tourism Organization (UNWTO).

The study pays special attention to the need for harmonization of national legislation with international standards to ensure the protection of the rights of all participants in tourism relations. This includes not only the rights to safe travel and a high level of service, but also the protection of cultural heritage and the environment in tourist destinations.

The study emphasizes that improving the international legal framework in the tourism sector must be accompanied by active international cooperation and dialogue among all stakeholders, including governments, the private sector and civil society. This will not only help strengthen the legal framework for tourism, but also promote sustainable development and cultural exchange at the global level.

Key words: subjects of international law, tourism relations, legal regulation, cultural heritage, security of tourist regions, tourism-legal norms, international tourism law.

ULUSLARARASI TÜZEL KİŞİLERİN TURİZM İLİŞKİLERİNE KATILIMINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEME

İskender'in Soltan Dilsiz oğlu

Araştırma çalışmasında uluslararası hukuk konularının turizm ilişkilerine katılımının yasal düzenlenmesi konusu ele alınmıştır. Uluslararası turizm katılımcılarının haklarını etkin bir şekilde düzenlemek için tüketici haklarının korunması, kültürel mirasın korunması, turizm bölgelerinin güvenliğinin ve sürdürülebilir kalkınmasının sağlanması gibi çeşitli hususların dikkate alınması gerektiği kaydedildi. Uluslararası turizmin gelişim dinamiklerinin sürekli izlenmesi ve analiz edilmesinin yanı sıra, salgın hastalıklar veya çevre felaketleri gibi yeni zorluklara ve tehditlere zamanında yanıt verilmesi de bu alandaki katılımcıların haklarının düzenlenmesinde önemli unsurlardır.

Anahtar Kelimeler: uluslararası hukukun konuları, turizm ilişkileri, hukuki düzenleme, kültürel miras, turistik bölgelerin güvenliği, turizm-hukuk normları, uluslararası turizm hukuku.

